

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Zbornik radova posvećen akademiku Alojzu Bencu.

Čović, Borivoj

1991

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/86e90245-aeec-4ea6-996e-76cd89ebb7fd>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

UDC 903.2/.5"637/638"(497.1)+572"653"(497.1)(082)

UDC Benac A. +012+937/938+807.5(082)

YU ISBN 86-7123-032-5

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

POSEBNA IZDANJA
KNJIGA XCV

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA
KNJIGA 27

ZBORNİK RADOVA
POSVEĆENIH AKADEMIKU
ALOJZU BENCU

Redakcioni odbor

Edina Alirejsović, Borivoj Čović, Milorad Ekmečić, Desanka Kovačević-Kojić

Glavni urednik

Borivoj Čović,

redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

SARAJEVO 1991.

ETNONIM *ILLYRIOI* U DVAMA EPITAFSKIM EPIGRAMIMA JONSKOMORSKIH I JADRANSKIH GRKA I U NEKIM DRUGIM EPIGRAFSKIM TEKSTOVIMA

DUJE RENDIĆ-MIOČEVIĆ

Zavod za arheologiju JAZU, Zagreb

Apstrakt. U radu se analizira etnonim *Illyrioi*, na osnovi triju epitafskih epigrama. Dva su sa Krfa (Korkyre), a jedan sa Visa (Isse). Natpisi sa Krfa su iz 3. stoljeća prije n. e., a viški ne kasnije od 4. stoljeća prije n. e.. U prvim dvama je riječ o grčkim vojnicima koji su na Korkyri poginuli u borbi s ilirskim ratnicima, za koje se kaže da se bore na konjima. Uklesani su na jednoj steli u elegijskom distihu. Isejski se odnosi na viškog heroja Kaliju, koji je poginuo u borbi s ilirskim ratnicima, na samoj Issi.

Etnonim *Illyrioi*, kao etnički a ujedno i kao geografski pa i politički pojam, susrećemo već u najranijim pisanim grčkim vrelima, kako literarnim tako i epigrafskim, što svjedoči da su stari Grci, koji se njime služe, Ilire, posebno kao svoje susjede, vrlo rano upoznali i s njima održavali, bilo borbene bilo pak prijateljske, kontakte. Ako bismo željeli usporediti te dvije kategorije vrela, posebno sa stajališta njihove uporabljivosti i autentičnosti, morali bismo se složiti da prednost u tom pogledu pripada epigrafskim vrelima jer su ona, kao povijesni dokumenti, pouzdanija već i stoga što su redovito nastala u vrijeme događaja koje spominju, za razliku od literarnih vrela u kojima se vrlo često reproduciraju, na bazi tradicije ili drukčije sačuvanih vijesti, podaci koji ne odgovaraju činjeničnom stanju razdoblja na koje se oni stvarno odnose. Ilustrirat ćemo to na samo jednom primjeru u vezi s događajima koji su pratili osnivanje jonske naseobine Faros na otoku Hvaru. O osnivanju Farosa (385/4. pr. n. e.) priča Diodor Sicilski u svojoj znamenitoj »Povijesnoj biblioteci«¹, no on piše gotovo četiri stoljeća kasnije, koristeći se, dakako, starijim vrelima i autorima čijim se djelima imao prilike služiti. Ne smijemo se stoga

¹ *Bibliothèque historique*; usp. *Diodori Bibliotheca historica ex recensione et cum annotationibus Ludovici Dindorfi, MDCCCLXVIII, vol. III (XV knjiga).*

čuditi što se pri etnogeografskim podacima, koje je u vezi sa spomenutim događajima unio u svoje djelo, uz preuzete izvorne i one događajima bliže podatke, nalaze i oni njemu suvremeni koji se s prvim ne slažu, pa je upotrebljena etnografska terminologija za iste pojmove različita i u jednoj istoj rečenici. Kao da se pisac i sam koleba u odabiru pravog imena za domorodački živalj srednjeg Jadrana koji se našao u antifarskoj koaliciji, pa ga sad zove »barbari« (tj. domorodački negrški element), a sad opet »Iliri«². Ovaj potonji naziv, odnosno konkretni povijesni etnonim, nesumnjivo je iz terminološke riznice njemu suvremenih događaja (Diodor je suvremenik Cezarov i Augustov), kad se taj naziv, ali u sasvim drugom značenju, bio već protegao na mnogo šira područja stare Iliride i kasnijeg Ilirika, te nije više bio sinonimom za stanovnike one prostorne i etničke jezgre koju prepoznajemo u poznatoj Melinoj i Plinijevoj sintagmi *Illyrii proprie dicti*³. Natpisi, pak, za to vrijeme, pa još i za iduća stoljeća — kad je riječ o srednjem Jadranu — daju pouzdanije, mnogo konkretnije etnografske podatke, ne koristeći se ni apstraktnom terminologijom (»barbari«) ni povijesno neodgovarajućim, generičkim, nazivom »Iliri«. Grčki natpisi s kojima dosad raspolazemo poznaju samo nazive koji su morali pripadati lokalnom življu srednjojadranskog područja, a ti su *Iadasinoi* i *Iadastinoi* (?)⁴, ukoliko ove potonje ne moramo identificirati s prvim, kako smo to predlagali u spomenutoj raspravi, a i drugdje. Rimski pak natpisi, odnosno epigrafska vrela, uz brojne uže plemenske nazive i ktetike koje su nam sačuvali tzv. terminacijski natpisi⁵, kao i neki drugi epigrafski spomenici⁶, govore i o širim etničkim zajednicama koje neki još uvijek vole nazivati plemenima, dok smo mi skloniji u njima prepoznati šire narodnosne grupacije, narode, u ondašnjem značenju te riječi (*ethne*). *Fasti*⁷ — pri tome mislimo na one iz zadnjih stoljeća, bliže našoj eri, jer ne predstavljaju rekonstrukciju u koju bi se moglo sumnjati — u više navrata, spominju Delmate (*Delmatae*), uz trijumfe nad tim okorjelim neprijateljima Rima, kao narod koji je živio na području srednjeg di-

² »... budući da su *barbari* (= domoroci), koji su odranije nastavali otok... nakon što su pozvali *Ilire* koji su živjeli na obali preko puta ...« (Diodor, XV 14).

³ Pomponije Mela, II 55, Plinije, III 144. Usp. što su o toj sintagmi i Ilirima koje ona spominje pisali, pod istim naslovom (citat sintagme), R. Katičić (Živa antika, 13—14/1964) i M. Suić (Godišnjak Centra za balkanol. ispitivanja, 13/1976).

⁴ Vidi J. Brunšmid, *Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens*, Wien 1898, 16, br. 3. (*Iadasinoi*) i D. Rendić-Miočević, *Prilozi etnografiji i topografiji naše obale u staro doba — Jadastini*, Vjesnik za arheol. i hist. dalm., LII/1950 (vidi restituciju natpisa, str. 31, fig. A).

⁵ Terminacijske natpise sa područja Dalmacije prvi je kompletno obradio A. Jagenteufel, *Die Statthalter der römischen Provinz Dalmatien von Augustus bis Diokletian*, Wien 1958.

⁶ Između ostalih spominjemo poznati cestovni natpis iz Salone, kojim se prvi temeljito pozabavio M. Abramčić, *O novim miljokazima i rimskim cestama Dalmacije*, Starinar, ser. III, 4/1926 — 1927, i Vjesnik za arheol. i hist. dalm. XXXIX/1926—1927.

⁷ Te podatke ponajviše daju »trijumfalni fasti«, ali ih nalazimo i u fastima, kalendarima i sl. ostalih italjskih gradova, pa kolegija, udruženja itd. Usp. *Inscriptiones Italiae*, vol. XIII: *Fasti et elogia; I: Fasti consulares et triumphales* (cur. A. Degrassi), Roma 1947.

jela Ilirika, u čijoj se zoni nalazio i otok Hvar, središte događaja koje smo uzeli kao primjer postavljenoj tezi o autentičnosti antičkih (grčkih) pisanih vrela. Na drugom smo mjestu pratili, kompletnije, etnonimiju Ilirika u Fastima⁸ upozoravajući na geografski i kronološki slijed etnonima pod kojima to dragocjeno rimsko vrelo navodi narode što ih je Rim, kao povod brojnim svojim trijumfima, trajno ili povremeno svladao i pacificirao. Epigrafska vrela na grčkom jeziku, kojima raspolažemo, etnonim *Illyrioi* daju, uostalom kao i literarna vrela, samo stanovnicima južne Iliride u kojoj moramo i tražiti onu prvotnu, užu, etničku skupinu koja se, izvorno, tim imenom i nazivala. Taj se etnonim ubrzo protekao i na sve stanovništvo ilirskog kraljevstva, nastalog negdje tijekom 5. stoljeća prije naše ere, koje ga je u antičkom svijetu svojom živom aktivnošću u balkansko-mediteranskim zbivanjima i propagiralo. Imajući u vidu epigrafska vrela, spomenuli bismo među njima — iako nisu jedini — proksenijske dekrete izdate u čast stranih građana od grčkih gradova, i to redovito onih u kojima su se nalazila glasovita svetišta. Poznato je da su ilirskim građanima takve počasti dodijeljivali antički gradovi Atena i Oropos (grad na periferiji Atike, uz granicu s Beocijom). Već prvi poznati nam takav dekret — nažalost, sačuvan samo kao fragment⁹ — osobu koja je te počasti dobila imenuje kao Ilira (*Illyrios*), no njeno se ime, nažalost, nije sačuvalo. Natpis je vrlo ran i pripada 5. stoljeću prije naše ere. Nesumnjivo je, dakle, da je riječ mogla biti o nepoznatoj osobi podrijetlom također iz južne Iliride i ilirske države.

I dva proksenijska dekreta u čast braće Pila (*Pyllos*) i Platura (*Platyr*), Dazovih sinova¹⁰, donesena odlukom gradskog vijeća grada Oroposa, koja su bila izložena — a i danas se nalaze — u sklopu glasovitog Amfijerejeva svetišta (natpisi su — oba na istoj steli iz 3. stoljeća pr. n. e.), imala su, najvjerojatnije, uz spomenuta imena ilirskih građana, etnonim *Illyrios*. Tako, naime, restituiramo prateće attribute uz njihova imena kojima je bilo naznačeno njihovo podrijetlo (u oba teksta taj je atribut, slučajem, oštećen), iako je prvi prijedlog restitucije pledirao za, malo vjerojatni, ktetik *Alyzios*¹¹. Riječ je, u svakom slučaju, o ilirskim građanima iz južne Iliride, pa je s time u skladu epigrafska restitucija *Illyrior*, već potvrđena u sličnim, i drugim, epigrafskim tekstovima, vjerojatnija i opravdanija.

⁸ Iliri između barbarskog i helenskog svijeta, Rad JAZU, Razred za društ. znanosti, XX/1981.

⁹ *Inscriptiones Graecae* (=IG) I² 151; Usp. i IG I² 72 o kojemu vidi naš rad *Encore le decret athénien* IG I² 72, Vjesnik arheol. muzeja u Zagrebu, 3, ser., X—XI/1977—1978.

¹⁰ *Arkhaiologikē ephēmeris*, 1952 (Athenai 1955): M. Mitsos, *Epigraphai eks Amphiareiou*, br. 10—11.

¹¹ Građanin grada Alizije (*Alyzia*) u Akarnaniji. G. Klaffenbach je u IG IX 1, fasc. II² (*Inscriptiones Acarnaniae*, 1957) pokušao restituirati manjkavi etnonim-topik u *Dalmation* što, nažalost, ni iz epigrafskih (maksimalan broj slova je osam), a ni iz povijesnih razloga nije prihvatljivo. Naša restitucija *Illyrior* zadovoljava oba kriterija (natpis br. 10 sačuvao je od »etnonima« [..]AA[...N, onaj br. 11 [..]AA[...ON]). Čini nam se stoga da u oba slučaja predložena restitucija IAAYPION ima osnove.

Među grčkim epigrafskim vrelima toga, a i sjevernijega, jadranskog, područja, pažnju privlače literarni, poetski, tekstovi — epigrami, koji su, uz te svoje opće kulturne vrijednosti, i važni povijesni dokumenti, vrela koja nam na neposredan način govore o grčko-ilirskim odnosima u ovim balkansko-jonskim i jadranskim prostorima. Od tri takva epigrama, ustvari epitafa-elogija, dva su s otoka Krfa (*Korkyra*), dakle s Jonskoga mora, a jedan s našeg jadranskog otoka Visa (*Issa*)¹². Prva dva potječu iz 3. stoljeća prije naše ere, a »domaći« viški natpis — po nekima, njima također suvremen — prema našem datiranju, bio bi čitavo stoljeće, ili nešto manje, stariji. S obzirom da su naša zadnja razmatranja u vezi s pojavom etnonima *Illyrios* u natpisima povezana s krajevima južne Iliride, izložit ćemo najprije spomenuta dva epigramska teksta s Krfa, gdje je riječ o vojnicima, pripadnicima grčke zajednice, koji su, najvjerojatnije kao plaćenici, sudjelovali u jedinicama koje su se na tom otoku ili u njegovim vodama borili s ilirskim ratnicima, tu poginuli i bili pokopani na tlu Korkire.

Neka nam bude dopušteno te povijesne tekstove — iz razloga praktične naravi — dati u vlastitom, nešto slobodnijem, metričkom prijevodu (prepjevu). Zanimljivo je da se oba epitafa-epigrama nalaze uklesana na istoj steli — baš kao i već spomenuta dva proksenjska dekreta braće Pila i Platūra iz Oroposa — pa ih neki objavljuju i drže jednim natpisom. Oba su epigrama u elegijskom distihu.

Prvi epigram je zanimljiviji, dokumentarniji, jer eksplicitno spominje ilirske ratnike:

Zemlja ratnika slavnih Amfilohejaca znade
— zavičaj, Alkene, tvoj — sudbe ti žalostan kraj:
od Ilira si pao, što se na konjima bore;
kosti drugari ti tlu predaše otoka tog.

Epigram kao povijesno vrelo sadrži nekoliko važnih podataka. Tu je, dakako, u prvom planu sam spomen Ilira, kojih je ime popraćeno atributom »koji se na konjima bore« (*Illyrioi hippomachoi*). Ta karakterizacija ilirskih ratnika može biti generička, općenita, ali i specifična, koju treba shvatiti lokalno, povezanu s određenim, užitim, krajem Iliride. Potvrda, naime, za to da se Iliri općenito bore na konjima, dakle kao konjanici, čini se da nemamo ni u pisanim ni u drugim, arheološkim, vrelima ili nalazima. Kad je riječ o Ilirima i njihovoj »konjaničkoj« tradiciji, moramo se podsjetiti na poznati sjevernoafrički metrički natpis (iz Lambezisa)¹³, podignut u toj dalekoj zemlji

¹² Samo dva od njih eksplicitno spominju Ilire dok se i treći (to jest jedan od dvaju korkirskih natpisa) sasvim sigurno također odnosi na njih, iako ih ne imenuje. — Za korkirske natpise v. IG IX 1, 871/2 i W. Peek, *Griechische Grabgedichte*, Berlin 1969, 469; za viški (isejski) natpis v. D. Rendić-Miočević, *Tri povijesna natpisa u Dalmaciji* (I), Vjesnik za arheol. i hist. dalm. LIII/1952; v. i W. Peek, *Griechische Vers-Inschriften*, B. I. *Grab-Epigramme*, Berlin 1955, br. 1532.

¹³ CIL VIII 2581.

u čast ilirskog boga Medaura, zaštitnika i lara dalmatinskog življa (*»nostri, puplice Lar, populi«*), posebno iliričkog — i ilirskog? — grada Rizinija (*Risinnium*), zavičaja, kako se čini, dedikanta tog pjesničkog zapisa, zapravo dvaju sadržajno povezanih epigrama kulturnog karaktera. Medaura zamišljamo kao konjaničko božanstvo, jer je tako bio prikazan i na, nažalost nestaloj, reljefnoj slici uz ovu poetsku dedikaciju u drugom epigramu, koja ga opisuje i kao ratnika (*»Hastam eminus quae iaculat refreno ex equo tuus, Medaure, dedicat Medaurius«*). U tom kontekstu ovaj podatak, koji potječe iz 2. stoljeća naše ere, očito ukazuje na kontinuitet ratničkih tradicija Ilira toga područja još iz onih dalekih vremena kojima pripada Alkenov korkirejski epigram. Time i epitetu *hippomachoi*, koji tamo prati ilirske ratnike, daje potrebnu autentičnost. Drugi važan podatak koji sadrži ovaj epigram, Alkenov epitaf, odnosi se na zavičaj palog heroja, te nam pokazuje odakle su, možda i većinom, bili regrutirani vojnici najamnici koji su se za interes grčkih zajednica toga područja borili protiv Ilira i njihovih ratničkih, konjaničkih formacija. Riječ je o Amfilohiji (*Amphilochia*), odnosno o Amfilohejcima koji su živjeli istočno od Ambracijskog zaljeva, između Epira i Etolije, dakle, dosta južnije od Korkire i od potencijalnog areala u kojima su toliki Amfilohejci položili svoje živote u borbi s agresivnim Ilirima koji su u tim prostorima tražili širenje svoje vlasti ili, barem, svoje dominacije i utjecaja, jednom riječju, životni prostor za svoje nesmetane ekonomske interese.

Amfilohejac je i drugi pali ratnik, Sina (*Sinnas*), kome je posvećen idući epitaf-epigram. U tekstu nema spomena o Ilirima, no više je nego očito da se i taj pjesnički zapis, kojim se Amfilohejci odužuju palom ratniku i svome vojničkom drugu, odnosio na iste borbe i iste neprijatelje na bojnom polju od kojih je život izgubio i Alken. Na to upućuje i cjelokupni pjesnički zapis formiran kao dvojni epigram. Evo teksta i Sinina epigrama u našem prepjevju:

Ni tebe, Sina, kad pade ne stiže vjernih drugara
zaborav, jer dok se još bio tu užasan boj
iz njeg te Amfilohejci kopljodjelje oteše hrabri;
žaleć te, srodnika svog, daše ti ukopa čast.

Iz ovog komplementarnog epigrama, u kojemu se također spominju Amfilohejci, koji su i u Sini imali svoga zemljaka, srodnika (*syngenes*), doznajemo da im je, kao ratnicima, karakteristično oružje bilo kratko koplje, a u izradi ovoga oružja su bili vrlo vješti (*thrasēon eu eidotes ergon akontōn*). Svakako zanimljiv podatak, iz kojega doznajemo da su sami proizvodili svoje omiljeno oružje (*akōn*), koje im je bilo pouzdano (*thrasys*) u borbi s neprijateljem i njegovim naoružanjem. No ovdje, ni Alkenu ni Sini ni mnogim drugima njihovim zemljacima, ni ono nije pomoglo, jer su bili svladani od konjaničkih ilirskih ratnika.

O kojim se borbama tu radilo ne da se, dakako, ustanoviti, no moramo ih vjerojatno uključiti u kontekst one nesigurne političke situacije koja je tu zavládala poslije Pirove smrti, kad je iza njegova

sina i nasljednika Aleksandra, Epir bio primoran prepustiti to područje ilirskim gusarima koji su u skupinama sijali strah među stanovnicima tih krajeva, posebno gradova Epidamna, Apolonije i Korkire, tada lišenih tradicionalne pomoći Macedonije¹⁴. Pomoć protiv tih, sve učestalijih i užasnijih ilirskih inkurzija, morali su potražiti drugdje, pa i mnogo dalje, i ne sluteći tada još da je to već početak neminovnih događaja koji će konačno biti kobni za čitavu Grčku, jer će ona uskoro izgubiti svoju dugotrajnu slobodu.

Viški se epigram, prema našem mišljenju, ne da uklopiti u tu kronologiju događaja na Jonskom moru, iako ga neki datiraju također u 3. stoljeće prije naše ere, preciznije u početke toga ili u kraj prethodnoga stoljeća¹⁵, u koje ga datiramo i mi, ali dosta ranije, kako ćemo još jednom nastojati pokazati i to opravdati. Što se pak tiče ambijenta događaja o kojima govori to važno epigrafsko vrelo, on bi, u principu, mogao biti isti, iako nam se čini vjerojatnijim da se to zbilo nešto sjevernije — no ne južnije od ilirskih obala — svakako u području u kojemu su prisutnost Ilira i kretanje njihovih brodova — a da ne govorimo apsolutno o pirateriji — bili učestaliji i opravdani.

Viškim epigramom, koji smo prvi put objavili još daleke 1952. godine (sp. mj.), pozabavili smo se i kasnije više puta uključujući ga u neke prigodne tematske tekstove¹⁶, a težeći za tim da damo što bolju interpretaciju epigrama, i kao povijesnog vrela i kao prvog literarnog zapisa a možda i prvog, ili jednog od prvih epigrafskih dokumenata s naše obale. Iako je taj literarni, metrički, natpis — koji se sastoji od četiri stiha: jednog heksametra i tri pentametra — uglavnom dobro sačuvan, nekoliko sitnih lakuna, s lijeve strane natpisa, gdje je ovaj oštećen, davalo je mogućnost različitih dopuna i sanacija, a time i interpretacija toga epigrafskog vrela. Tim su se metričkim natpisom bavili i mnogi drugi poznati epigrafičari, grecisti i povijesni pisci dajući svoje dopune i interpretacije nedostajućih dijelova teksta. Među onima koji su se natpisom bavili spomenuti moraju biti ponajprije R. Egger, J. i L. Robert, W. Peek, M. Nikolanci, L. Moretti, L. Braccesi, a taj se popis vjerojatno i nastavlja možda još nekim i nama nepoznatim autorima. Lakuna nastala oštećenjem početka trećega retka natpisa (početak drugog dijela prvog pentametra) — nedostaju tri slova — izazvala je najviše pažnje, ali i kontroverze u prijedlozima restitucije, jer o tome zapravo ovisi pitanje karaktera grčko-ilirskog sukoba o kojemu je riječ u ovome epigramu-epitafu ili epitafu-elogiju, neobične pjesničke forme.

Epigram je epitaf elogijskog karaktera, posvećen isejskom heroju Kaliji koji je poginuo u borbi s ilirskim ratnicima (*andres Illyrioi*). Gdje se odigrala ta bitka ili borba, iz samog epigrama nije vidljivo,

¹⁴ Usp. R. Cohen, *La Grèce et l'hellénisation du monde antique*, Paris 1948, str. 485 i 623, i P. Cabanes, *Les Illyriens de Bardylis à Genthios (IVe — IIe siècles avant J.—C.)*, Paris 1988, 260 i d. (La piraterie illyrienne).

¹⁵ Usp. J. i R. Robert u *Bulletin épigraphique*, LXVI, 1953, 123.

¹⁶ Posebno bismo spomenuli veliki prigodni katalog izložbe Pisana riječ u Hrvatskoj, Zagreb 1985 (str. 397, br. 1/1) i antologijsku zbirku epigrafskih metričkih natpisa iz rimske Dalmacije *Carmina epigraphica*, Split 1987 (str. 26, br. I).

kao ni to da li je to bilo na kopnu, kako većina onih koji su se tim tekstom bavili predlaže ([gēs] *epibas ethanes*), ili na moru, kako smo mi bili predložili ([nēi] *epibas ethanes*) u čemu nas je podržavao M. Nikolanci¹⁷. Jedino je pouzdano da se ta bitka nije odigrala na Visu (*Issa*), ni u njegovoj neposrednoj blizini, jer se u natpisu izričito kaže da se to zbilo nakon što je Kalija otplovio iz toga grada ([ho]s *pote pleusas*). Tim ćemo se pitanjem ovdje još jednom pozabaviti i pokušati dati neke dodatne argumente za našu tezu da se spomenuti isejsko-ilirski sukob, koji je za Kaliju tragično završio, odigrao na moru, i to u južnoilirskim vodama. Prije toga, ponudit ćemo čitaocu naš najnoviji hrvatski prepjev Kalijina epigrama da bismo ga priključili dvama već ponuđenim korkirejskim epigramima, ali i da bismo mogli lakše pratiti tekstualno-jezično i povijesno-geografsko argumentiranje teze koju zastupamo.

U slobodnom prepjevu Kalijin epigram glasi:

Grad naš sved za junaštvom ti žudi otkad otplovi
— ilirske ratnike tad napavši — i snađe te smrt;
osta siroče ti sin Harmo, nejače još.
Kalijo, herojski čin golem si namro nam tim.

Sintagmom »ilirski ratnici« preveli smo grčku sintagmu *andres Illyrioi*, koja se, čini nam se, drukčije u ovom kontekstu i ne može interpretirati. Kako pak treba restituirati kompletnu izreku [ho]s *pote pleusas andrōn Illyriōn* [...] *epibas ethanes*, koja obuhvaća kraj prvog stiha (heksametra) i oijeli drugi stih (pentametar), ovisi o tome kako će se popuniti označena lakuna — prva stopa (duljina) u daktila — za koju su dosad bile u pitanju samo dvije riječi (imenice): *naus* »brod, lađa«, i *gē* »zemlja«, »kopno«. Glagol *epibainō* »navaliti« traži kao svoj objekt imenicu u genitivu, rjeđe i u dativu. S time su u vezi i prijedlozi restitucije lakune u [nēi] *epibas*, dat. (Rendić-Miočević, Nikolanci) odnosno u [gēs] *epibas*, gen. — i sl. — (većina drugih autora). Ovi potonji, dakako, pretpostavljaju da se sukob odigrao na ilirskom kopnu, podrazumijevajući pod tim nedaleke ilirske teritorije, a u vezi s osnivanjem isejskih naseobina na kopnu (Tragurij, Epetij). Takvoj interpretaciji — iako smo i sami bili podlegli utjecaju eminentnih stružnjaka koji su predlagali restituciju *gēs*¹⁸, a koja se osobito s gledišta metrike, prvenstveno nameće — suprotstavili bismo danas dva odlučna argumenta. Prvo: sintagma *andrōn Illyriōn* ne može se ni u kojem slučaju kao posesivni genitiv povezati s bilo kojim dijelom ilirskog »kopna«, jer se ona, kako je već prije rečeno, mora shvatiti jedino u onom svom mogućem značenju, tj. u značenju jedne ograničene, konkretno definirane, skupine ilirskih ratnika (momčad, posebno brodska i sl.). I drugo: etnonim *Illyrioi* u vrijeme nastanka našeg epigrama nije se mogao odnositi na autohtono stanovništvo sjeverne ili srednjojadranske Iliride, već samo na njen južni, izvorni dio koji je bio pod utjecajem ilirskog kraljevstva, a tamo se, sigurno je,

¹⁷ M. Nikolanci, *Epigraphica Graeca nova et vetera in Dalmatia reperta*, *Diadora*, 9/1980, 214, br. 8 (v. restituirani tekst epigrama, str. 219).

¹⁸ Usp. *Carmina epigraphica*, sp. mj.

nisu zalijetali isejski bojni brodovi, niti u svrhu kaznenih niti osvajачkih ekspedicija. Rješenje i dalje moramo, dakle, tražiti na moru. Za to pak nije trebalo ploviti do tako udaljenih krajeva, zahvaljujući već i samim Ilirima koji su iz svojih primorskih baza uže Iliride plovili duž Jadrana, zalijetajući se i do same Ise. Ako naša prvotna restitucija [νη.] ἱππίας, koja je omogućavala takvu povijesnu rekonstrukciju događaja, zbog tobožnje manje vjerojatne upotrebe dativa u restituiranoj sintagmi¹⁹, umjesto poželjnijeg genitiva, nije dovoljno prihvatljiva, čini nam se da se izostavljanjem bilo kakvog dodatnog elementa odnosno apelativa (*gē*, *naus*), kojemu je sintagma *andrōn Illyriōn* samo određivala pripadnost, može postići isto, s time da dobijemo novu, pojednostavljenu sintagmu »*andrōn Illyriōn eit'epibas*« koja se lijepo daje interpretirati u smislu kako smo to već odavna predlagali. Tekst je tako, i s obzirom na metar, posve u redu, jer smo imenicu *gē* odnosno *naus* zamijenili prikladnim vremenskim prilogom, koji je, kako je to Peek učinio li u posljednjem stihu (*ōit'*), elizijom sveden na željenu stopu (*eit' epibas*) Ponovimo još jednom, jasnoće radi, čitavu sintaktičku cjelinu iz prvoga i drugoga stiha našeg epigrama, koji time ničim nije izgubio svoju jasnoću, uza svu metaforičku poruku koju nam je stihopisac želio ostaviti ([*ho*]s *pote pleusas andrōn/ Illyriōn eit' epibas ethanes*)²⁰.

Objavljujući prvi put Kalijin epigram, datirali smo ga na osnovi epigrafskih karakteristika u rano 4. stoljeće naše ere i, vremenski uvjetno dovodili u vezu s farskim pobjedničkim natpisom (*tropaion*) koji spominje pobjednike Farane (*Pharos*) i pobijedene Jadasine, s njihovim saveznicima²¹. To nam je dalo povoda da oba natpisa, u neku ruku, sadržajno povežemo i dovedemo u vezu s događajima oko osnutka Farosa i s onim što o tome piše Diodor²². Tu su našu pretpostavku mnogi prihvatili i dalje razrađivali dajući »jadasinskom« natpisu i neke druge, ranije interpretacije, koje mi nismo nikada prihvatili. Čvrstog smo naime uvjerenja da su se svi ti povijesni događaji — ako se uopće ti natpisi mogu dovoditi u vezu s Diodorovim pripovijedanjem i s osnutkom Farosa — morali odvijati u užem srednjojadranskom prostoru, uključujući tu i dalmatinsko kopno, a ne forsirano protezati na područja koja, u to doba, s tim događajima nisu mogla imati nikakve veze. Danas bismo, ipak, nešto slobodnije interpretirali sadržaje obaju spomenutih epigrafskih spomenika, posebno Kalijina epigrama, ostavljajući mogućnost — uvijek u kontekstu ranijeg datiranja toga spomenika od predlaganih datacija drugih autora (ne kas-

¹⁹ U prilog mogućnosti i opravdanosti naše prvotne lekcije (gen.) citirat ćemo Grčko-hrvatski rječnik za škole Stjepana Senca (Zagreb 1910) — koji je autor priredio po poznatom Benseler-Kaegijevu Grčko-njemačkom rječniku — jedno od značenja glagola *epibainō* pod l.c) kad se javlja u neprijat. smislu: »protiv krenuti, ... na koga navaliti... aps. i τινός ili τινί, na pr. ταῖς ναυσίν i ναῶς na (neprijateljske) lađe (lađu) popeti se«. Sintaktički, dakle, obje su naše restitucije moguće.

²⁰ Ta je restitucija već ušla u revidirani članak, posvećen ovom poetskom epigrafskom tekstu, koji je pod naslovom »O epitafu-epigramu isejskog heroja Kalije iz Visa« ušao u našu nedavno izašlu knjigu — antologiju iliroloških radova — »Iliri i antički svijet« (Split 1989), 103 i d.; v. str.-107.

²¹ Usp. J. Brunšmid, sp. dj., 16, br. 9.

²² *Bibl. hist.*, XV, 14.

nije od polovice 4. stoljeća prije naše ere) — i za neke druge, kasnije isejsko-ilirske sukobe na moru, prvenstveno povezane s toliko naglašavanom ilirskom piraterijom ili drugim ilirskim napadajima na još mlade grčke naseobine na našoj jadranskoj obali.

I na kraju, kao potvrdu Eggerovoj interpretaciji činjenice da je ovaj pjesnički tekst u dorskoj Isi sastavljen na tradicionalnom literarnom jonskom dijalektu kao općeprihvaćenom poetskom izrazu — iako imamo dovoljno primjera poetskih tekstova pisanih dorskim dijalektom — navest ćemo još jedan primjer iz Ise, gdje se na sačuvanom fragmentu drugog jednog poetskog zapisa (epigrama?) čita često citirana sintagma jonskog jezičnog izraza *Ioniou nesos* (»Jonijev otok«), sa značenjem *o t o k V i s (I s s a)*. Tu je ime otoka zamijenjeno imenom negdašnjeg njegova gospodara i vladara ilirske jadranske države, koju je u tom srednjojadranskom području bio formirao²³.

ETHNONYM *ILLYRIOI* IN ZWEI EPITAPH-EPIGRAMMEN
DER GRIECHEN VOM IONISCHEN UND ADRIATISCHEN MEER
UND NOCH EINIGEN EPIGRAPHISCHEN TEXTEN

Zusammenfassung

Unter den epigraphischen Quellen, welche die Illyrier unter ihren ursprünglichen ethnischen Namen erwähnen, haben besonders zwei metrische Epitaphe (Epigramme) zu Ehren griechischer Krieger, die im Kampf mit den Illyriern gefallen sind, die Aufmerksamkeit des Autors auf sich gezogen. Einer dieser metrisch geformten Epitaphe-Elogien stammt von unserem Teil der Adriaküste (*Vis, Issa*), während der andere vom Ionischen Meer (*Korkyra*) kommt. Der letztere ist auf der gleichen Grabstele zusammen mit einem ähnlichen Epitaph-Epigramm eingeritzt, welches ebenfalls einem gefallenem Krieger mit gleicher Herkunft wie der vorhergehende gewidmet war — es ist die Rede von zwei Amphylochäern, denen ihre Kriegskameraden eine würdige Bestattung bereiteten und die erwähnten poetischen Epitaphe zusammenstellten. Dieses Epigramm sagt jedoch nichts über den Gegner aus, mit dem er im Kampf gefallen ist. Da diese zwei Epitaphe am gemeinsamen Grabdenkmal offensichtlich eine syntaktische Einheit bilden und inhaltlich miteinander in Verbindung stehen, kann man mit Sicherheit annehmen, dass dieser tapfere Krieger von der Hand des gleichen Feindes gefallen ist, nämlich den Illyriern, die im ersten Epitaph erwähnt sind. Man kann darüber hinaus fast sicher sein, dass beide Krieger in der gleichen Schlacht gefallen sind.

Das Epigramm von *Issa* stammt aus einer ziemlich früheren Periode wahrscheinlich aus den ersten Jahrzehnten des 4. Jahrhunderts v. u. Zt. (nach einigen Autoren ist es etwas jünger, Ende des 4. oder sogar vom Beginn des 3. Jh., was mit Rücksicht auf die epigraphischen Momente schwer annehmbar ist). Es handelt sich hier um den Helden und Krieger *Kallias*, der im Kampf mit den illyrischen Kriegern (*andres Illyrioi*) gefallen ist. Da die Inschrift etwas beschädigt ist, verblieb nach dem erwähnten Syntagma mit dem Ethnonym *Illyrioi* eine Lücke von drei verlorenen Buchstaben, die man versuchte auf Grund des Substantivs *gē* (Land, Erde), bzw. *naus* (Schiff, Boot) zu restituieren. Davon hängt nun ab, ob *Kallias* im Kampf mit den Illyriern am Land — auf ihrer, illyrischen Erde! gefallen ist — oder auf dem Meer, wofür der Autor besonders eintritt, da er keine historische Rechtfertigung findet, dass sich die Einwohner von *Issa* mit den Illyriern am Festland, auf deren Boden schlugen, weit entfernt von der eige-

²³ Usp. J. Brunšmid, *sp. dj.*, 30, br. 56. O Joniju v. naš rad IONIOΣ TO ΓΕΝΟΣ ΙΑΛΥΠΙΟΣ i novci grčko-ilirskih kovnica na Jadranu, *Adriatica prae-historica et antiqua. Miscellanea Gregorio Novak dicata*, Zagreb 1970.

nen Stadt, denn als illyrisches Land konnte man damals nur jenen Teil der antiken Illyris bezeichnen der, zum illyrischen Königreich gehörte. Anstelle der bisherigen Restituierungen dieses Teiles der Inschrift mit Hilfe der Worte *gē* (*gēs*) und (*neōs*) schlägt der Autor nunmehr *andrōn Illyriōn epibas* (gegen die illyrischen Krieger aufrechend) vor, was die selbe Bedeutung hat wie der frühere Vorschlag des Autors *andrōn Illyriōn nēi epibas* (das Schiff der illyrischen Krieger angreifend).

Die Epitaph-Epigramme aus Korkyra stammen aus der zweiten Hälfte des 3. Jh. v. u. Zt. Sie erwähnen die amphylochäischen Krieger Alken und Sinnas, die nachdem sie gefallen sind, ihre Kameraden auf Korkyra beerdigten, was bedeutet, dass sie entweder auf dieser Insel oder in deren Nähe in den Kämpfen gegen die Illyrier umgekommen sind. Der erste Epitaph erwähnt ausdrücklich die Illyrier und führt an, das sie »auf Pferden kämpfen« (*hippomachoi*). Aus dem zweiten erfahren wir dagegen, dass die Amphylochäer, als geschickte Meister, selbst ihre kurzen und leichten Speere herstellten, die ihre hauptsächlichste Waffe waren.

Alle drei Epigramme hat der Autor in seiner kroatischen Nachdichtung, im selben Versmass wie im griechischen Original, wiedergegeben (das Epigramm von Issa — im ionischen (!) Dialekte — besteht aus einem Hexameter und drei Pentametern, während beide Epigramme aus Korkyra im regelmässigen elegischen Distichon abgefasst sind).

Neben den erwähnten Epigrammen schenkte der Autor auch einigen anderen griechischen epigraphischen Quellen, welche von den Illyriern sprechen, seine Aufmerksamkeit u. zw. jenen, die ohne Zweifel mit dem ionisch-adriatischen illyrischen Areal in Verbindung stehen. Es handelt sich um zwei frühe (5. Jh. v. u. Zt.) proxenische Dekrete, von denen eines, auf dem man das Ethnonym *Illyrios* deutlich lesen kann, sehr fragmentarisch ist und uns nicht die Möglichkeit einer Restituierung des Namens der Person bietet, der diese Ehre von der Stadt Athen erwiesen worden war, während das andere, ebenfalls fragmentarisch, wieder eine athenische Proxenie darstellt, die, wie es scheint, einer angesehenen — vielleicht königlichen — illyrischen Familie erteilt wurde.

Der Autor gibt auch die Restituierung des beschädigten Textteiles (sicher ein Ethnonym) von zwei proxenischen Dekreten der Stadt Oropos (Attika) für die Brüder *Pyllos* und *Platyr* aus dem 3. Jh. v. u. Zt. an. Anstelle der vorgeschlagenen Restitutionen *Alyzion* und *Delmation* (im Akkusativ) schlägt der Autor *Illyrion* vor, was im Einklang mit den epigraphischen Gegebenheiten und der geschichtlichen Realität, sowie den erwähnten Beispielen steht.